

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

15

Jan Sawicki

*Mykolas Rōmeris ir buvusios
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
žemių tautinės problemos*

1999

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJS
STUDIJS

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

15

Jan Sawicki
Mykolas Römeris ir buvusios
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
žemių tautinės problemos

VILNIUS

1999

UDK 947.45
Li-191

REDAKCIŅĒ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

Iš lenkų kalbos vertė
Irena Tumelytė

Redakcinė kolegija dėkoja
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui
bei Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-752-52-3

© *Jan Sawicki*, 1998
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 1999
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999
© Vertimas į lietuvių kalbą – *Irena Tumelytė*, 1999
© Eugrimas, 1999

TURINYS

Pratarmė	7
Įvadas	9
I. MYKOLO RÖMERIO GYVENIMO KELIAS	15
1. Vaikystė ir jaunystė	15
2. „Krajovců“ Vilniuje	23
3. Karų ir revoliucijų sukuryje	35
4. Lietuvos valstybės tarnyboje	51
II. MYKOLAS RÖMERIS IR BUVUSIOS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS ŽEMIŲ TAUTINĖS PROBLEMOS	76
1. XIX a.–XX a. pradžios lenkų politinės minties atstovų požiūris į istorinės Lietuvos žemių tautines problemas	76
2. Mykolas Römeris ir Abiejų Tautų Respublikos paveldas	80
3. Apie buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių nevienalytiškumą	88
4. Lietuva karo meto Mykolo Römerio koncepcijose	110
III. TAUTINĖS PROBLEMOS TARPUKARIO EUROPOJE IR LIETUVOS TAUTINĖJE VALSTYBĖJE	135
1. Tautinis klausimas Europoje po 1918 metų	135
2. Tarpukario laikotarpio Lietuvos Respublikos tautinės problemos	142
IV. NUO LIETUVIŲ IR LENKŲ TAUTINĖS SAVIMONĖS „DVIŁAIPSNISKUMO“ IKI „DVIŁYPUMO“. MYKOLO RÖMERIO TAUTINĖS SAVIMONĖS POKYČIAI	161
Pabaigos žodis	174
Trumpinimų sąrašas	177
Streszczenie	178
Asmenvardžių rodyklė	184
Vietovardžių rodyklė	189

tvarkos klausimas – antraeilis. Pasisakydamas už Vilniaus priklausymą Lietuvos valstybei, buvo linkęs siūlyti atskirą Rytų krašto statusą. Dėl to išskėlė koncepciją, kad lietuvių pusė turėtų „palenkti į save“ Vilnių. Šios koncepcijos, kaip ir ankstesnės krašto koncepcijos, siautėjančio nacionalizmo epochoje nebuvo įmanoma įgyvendinti. Bet nesėkmė nemenkina M.Römerio idėjų vertės.

III

TAUTINĖS PROBLEMOS TARPUKARIO EUROPOJE IR LIETUVOS TAUTINĖJE VALSTYBĖJE

1. Tautinis klausimas Europoje po 1918 metų

Tiesioginis Pirmojo pasaulinio karo padarinys buvo neatpažįstamai pakitęs politinis Europos žemėlapis, ypač žemyno Vidurio Rytų dalyje. Sukūrė devynios naujos tautinės valstybės. Tam didelę įtaką turėjo, M.Römerio nuomone, tautinio klausimo internacionalizavimo XX amžiuje procesas, kuris ypač suaktyvėjo vykstant karui. Kovojančios pusės, norėdamos pateisinti savo veiksmus ir prieš pasaulį, ir prieš savo piliečius, pabandė suformuluoti svarbiausius tikslus – idealus, kurie turėjo būti įgyvendinti laimėjus karą. Taip buvo sukurta Didžiojo karo legenda. Ją sudarė dvi dalys: pacifizmas ir nacionalizmas. Legendos istoriją pradėjo Antantės valstybės. Vokiečių kariuomenei okupavus Belgiją, smuko Vokietijos moralinis autoritetas. Tada ir buvo pradėta kurti legenda apie teisingą karą, kuris apgintų silpnuosius, leistų mažosioms tautoms valstybiškai apsispręsti ir išsivaduoti iš valdančiosios tautos nelaisvės, užtikrintų tarptautinių santykių teisėtumą, o įkūrus tarptautinę organizaciją, ateityje panaikintų karo pavojų¹.

Šios legendos manifestu tapo 1918 metų sausio mėnesį paskelbta garsoji Jungtinių Valstijų prezidento Woodrowo Wilsono 14 punktų pasaulio pacifikavimo programa, kuri, be kita ko, deklaravo mažųjų tautų bei valstybių apsisprendimo teisę². Tačiau pasibaigus karui, šis apsisprendimo teisės principas retai buvo taikomas. Jis pirmiausia negaliojo daugeliui tautinių mažumų, gyvenusių neutraliose ir laimėjusiose valstybėse. O tokiose valstybėse kaip Vokietija, Austrija, Vengrija, Bulgarija, Turkija, Rusija jis dėl objektyvių priežasčių galėjo būti įgyvendintas tik iš dalies.

¹ M.Römeris, *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*, d. 1: *Valstybė*, t. 2, Kaunas, 1935, p. 285–286.

² Ten pat, p. 288–289. Plačiau ta tema: J.Chlebowczyk, *Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*, p. 314–320.

Daugelyje teritorijų gyveno kelios skirtingos tautos, dėl to politinės sienos Vidurio Rytų Europoje negalėjo būti nustatytos pagal grynai etninius kriterijus. Dauguma naujai atsiradusių valstybių, save laikančių tautinėmis, turėjo didesnių ar mažesnių tautinių mažumų, kurios, negalėdamos pasinaudoti apsisprendimo teise, iš pasaulio visuomenės reikalavo savo teisių ir laisvių garantijos. Tokias garantijas Versalio sistemos taikos sutartys numatė tarptautiniuose tautinių mažumų apsaugos nuostatuose. Kuriant šiuos nuostatus, buvo remtasi, M.Römerio nuomone, jau XVI amžiuje taikytais religinių mažumų apsaugos nuostatais. Buvo pakeistas tik apsaugos įgyvendinimo mechanizmas, nes jį reikėjo suderinti su Tautų Sąjungos veikimo principais. Pirmą kartą šie nuostatai pritaikyti Lenkijos tautinėms mažumoms, o vėliau ir kitų Vidurio Europos šalių tautinėms mažumoms³.

Nors Vakarų Europos valstybės, likviduojančios karo padarinius ir kuriančios naujos tvarkos pagrindus, buvo aiškiai tautinės, vadinasi, irgi susidurdavo su tautinių mažumų problema, tačiau šių nuostatų nesilaikė ir nebuvo suinteresuotos iš esmės tą problemą išspręsti. Mažumų apsaugos sistemos nuostatai, M.Römerio nuomone, buvo priimti pernelyg greitai, be sistemos, be plano. „Gaunama išpūdžio, – rašė jis, – kad šiuo formalumu – pasižadėjimo paėmimu – norėta tiktai nusikratyti įkyriausiąja tautinių mažumų problema ir kaip nors likviduoti Didžiojo Karo Legendos obalsį“. Apsiribota vien bendromis frazėmis ir šabloniškais teiginiais, ir todėl mažumų apsaugos sistema virto, M.Römerio žodžiais, paprasčiausia „tandeta“⁴, t. y. antrarūšiu dalyku.

Detaliai aptardamas tautinės problemos sprendimo būdus, M.Römeris teigė, kad kuo labiau valstybė „nacionalizuota“ viešpataujančios tautos, tuo labiau išauga tautinių mažumų nacionalizmas. Tautinėje valstybėje tos mažumos tampa svetimos, o jų atstovai savo tėvynėje – svetimšaliai⁵. Tautinės mažumos siekia atplėšti tą tautinės valstybės teritorijos dalį, kurioje jos sudaro daugumą, ir arba kurti savo tautinę valstybę, arba prijungti šią teritoriją prie gretimos valstybės⁶. Ši idealą nepaprastai

³ M.Römeris, *Reprezentacija ir mandatas*, Kaunas, 1926, p. 276–279. Žr. taip pat J.Chlebnowczyk, *Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*, p. 554–565.

⁴ M.Römeris, *Valstybė*, t. 2, p. 294.

⁵ Ten pat, p. 251.

⁶ Ten pat, p. 253.

sunku įgyvendinti – turi susidaryti tam tikros objektyvios sąlygos. Todėl tautinės mažumos gali sutelkti dėmesį į programos minimumą įgyvendinimą, t. y. siekti teritorinės autonomijos, kuri paprastai esti tik etapas kelyje į valstybingumą⁷. Teritorinė autonomija – tai, M.Römerio manymu, užmaskuotas valstybinis separatizmas, kuris vis dėlto negali išspręsti tautinės problemos⁸.

Radikaliausiu šios problemos sprendimo būdu M.Römeris laikė tautinių mažumų perkėlimą į jų etninę tėvynę. Pagal 1924 metų Turkijos ir Graikijos sutartį vyko tarpusavio apsikeitimas mažumomis: graikai išvyko iš Turkijos, turkai – iš Graikijos. M.Römeris tokį metodą laikė barbarišku ir pavojingu ne tik perkeltiesiems asmenims, bet ir valstybei, iš kurios jie turėjo išvykti. Toks tautinės problemos sprendimo būdas, pasak jo, „yra ‘curiosum’, rimtai jis netenka svarstyti“⁹.

Vertais dėmesio M.Römeris laikė prieškarinės Austrijos-Vengrijos valstybės bandymus išspręsti tautines problemas¹⁰. Kai dualistinė Habsburgų monarchijos santvarka buvo galutinai suformuota teisiškai, visuomeniškai ir politiškai, tapo akivaizdu, kad greičiausiai nebus pasiekta nuosekli federalizacija ir kad tautinis klausimas liks vienas opiausių valstybėje. Bet ir federalizacijos įgyvendinimas, M.Römerio nuomone, nebūtų reikšęs, kad Austrijoje-Vengrijoje tautinis klausimas išspręstas galutinai¹¹. Užtat nuo XIX amžiaus pabaigos austrų socialistų rengtas kultūrinės autonomijos projektas, jo nuomone, buvo rimčiausias bandymas taip teisiškai sureguliuoti tautinę problemą, kad vienos valstybės ribose galėtų taikiai sugyventi daugelis tautų¹². Vis dėlto ši koncepcija nugrimzdo atskirų Dunojaus baseino monarchijos tautų siekių chaosu.

Tuo tarpu Rusijoje ši koncepcija sulaukė daugiau dėmesio. Visų pirma ją susidomėjo ir ją išpopuliarino Bundo socialistai. Žydams, kurie niekur ir niekada neturėjo progos tapti valdančiąja tauta ir buvo klasikinis

⁷ Ten pat, p. 255.

⁸ Ten pat, p. 256.

⁹ Ten pat, p. 257–258.

¹⁰ Ten pat, p. 258–272.

¹¹ Ten pat, p. 271. Žr. taip pat J.Chlebowczyk, *Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*, p. 110–111.

¹² M.Römeris, *Valstybė*, t. 2, p. 258.

tautinės mažumos pavyzdys, ši idėja pasirodė ypač artima¹³. M.Römerio nuomone, austrų socialistų idėja nebuvo deramai suprasta ir buvo naudojama siauriems nacionalistiniams tautinių mažumų siekiams. Austrų socialistai, jo manymu, norėjo ne stiprinti valstybės tautiškumą, ne užkrauti valdžios aparatui tautines problemas, bet visiškai atskirti tautinį klausimą nuo valstybės, kai kurias funkcijas iš valstybės kompetencijos perleidžiant atskirų korporaciniu būdu suorganizuotų tautinių grupių kompetencijon¹⁴.

Sąlygos austrų socialistų koncepcijai įgyvendinti susidarė, M.Römerio nuomone, baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, kai tautinis klausimas buvo internacionalizuotas. Svarbi to prielaida buvo naujų valstybių kūrėjų pastangos į savo valstybingumo kūrimą įtraukti įvairias tautines šalis grupes. Didžiulės, kitur netaikytos tautų teisės ir laisvės turėjo garantuoti tautinių mažumų paramą kuriamoms valstybėms¹⁵.

Kultūrinė autonomija kaip konstitucinės teisės institucija pirmą kartą buvo įvesta Ukrainoje. Iš kitų Vidurio Rytų Europos valstybių tik Estijos, Lietuvos ir Lenkijos konstitucijos deklaravo tautinių mažumų autonomiją. Bet ją įgyvendino vien Estija, o kitos dvi valstybės apsiribojo tik principo paskelbimu. Taip pat ir Čekoslovakijos konstitucijoje, nors joje ir nebuvo atitinkamo įrašo, M.Römeris matė personalinės kultūrinės tautinių mažumų autonomijos elementus¹⁶.

Naujai susikūrusios valstybės laikėsi principo, kad valdančioji tauta valstybėje sudaro daugumą ir šios daugumos gyvybiniai interesai yra svarbiausi. Todėl, M.Römerio manymu, jos nebuvo suinteresuotos pripažinti savo mažumų personalinės autonomijos, nors ši, pasak jo, skirtinai nuo teritorinės autonomijos, neprieštarauja valstybės unitarizmui, nesukuria nepageidaujamo „status in statu“ ir, panašiai kaip savivalda, telpa valstybinio suverenumo ribose. Ji reiškia, – rašė M.Römeris, – tik valdžios decentralizaciją ir, panašiai kaip atskiri teritoriniai savivaldos vienetai ar profesinė savivalda, netampa priešišku valstybei elementu¹⁷.

¹³ Ten pat, p. 265.

¹⁴ Ten pat, p. 312. Žr. taip pat M.Waldenberg, „Kilka uwag o Otto Bauera definicji narodu“, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych*, sąs. 28, 1991, p. 324.

¹⁵ M.Römeris, *Valstybė*, t. 2, p. 272.

¹⁶ Ten pat, p. 273. Estijoje tik vokiečių tautinė mažuma pasinaudojo autonomijos teise.

¹⁷ Ten pat, p. 284.

Nors po Versalio sutarties priimti tarptautiniai tautinių mažumų apsaugos nuostatai, M.Römerio nuomone, nepažeidė konkrečių valstybių suverenumo, tačiau tam tikra prasme jį ribojo ir rodė valstybės, kuriai buvo taikomi, silpnumą. Todėl M.Römeris manė, kad nuostatai tik erzina juos priėmusias valstybes ir dėl to yra naudingi ne tiek tautinėms mažumoms, kiek valstybių, sudarančių Tautų Sąjungą, politinėms spekuliacijoms. Pasak jo, kol tautinių mažumų klausimo sureguliuavimas priklausys nuo tautinės valstybės ar tautinių valstybių sąjungos valios arba nuo tautinių valstybių sudarytų konvencijų, ši problema nebus galutinai išspręsta¹⁸. „O kol tautinių mažumų problema nėra išspręsta, tol nacionalistinėje Europoje taikos nebus“¹⁹, – įsitikinęs tvirtino M.Römeris.

Iš trijų M.Römerio išvelgtų to meto Europos raidos galimybių – didesniųjų valstybių direktorato, vienos valstybės imperializmo, suverenių tautų sąjungos – jis aiškiai rinkosi trečiąją. Jis buvo federacinės Paneuropos, apimančios šalis į vakarus nuo Sovietų Sąjungos, idėjos šalininkas²⁰. Viename 1934 metų naujamečiame sveikinime, nusiųstame giminėms, gyvenantiems Latvijoje, tarp kitko rašė: „linkiu mums visiems laikytis kartu, kad pagaliau praregėtume ir užuot dalinėsi iki begalybės ir skaidėsi į kvaziautarkines valstybėles pasijustume europiečiais virš savo siaurų tėvynių ir pradėtume triūsti palaipsnio jungimosi į organizuotą Europos Sąjungą, iš kurios išaugtų valstybinė federacinė Europa, labui“²¹. Laikraščio *Przegląd Wileński* skiltyse jis krintosi, kad ši puiki Paneuropos idėja virto banalybe ir vien blykčioja fosforine šviesa, neuždegdama žmonių širdžių ir nekviessdama didiems žygdarbiams. Bet tikėjo, kad ir toje banalybėje „galima suderinti visas priešingas sroves ir jėgas, ir įcentrines, ir išcentrines“²².

Suvokdamas, su kokiais sunkumais teks susidurti realizuojant Paneuropos koncepciją, M.Römeris manė, kad geriausia būtų kurti regionines sąjungas, ypač tose žemyno dalyse, kur susiskaidymas didžiausias. Tokiais regionais jis pirmiausia laikė Baltijos jūros rytų pakrantę ir būtent ten ižiū-

¹⁸ Ten pat, p. 299. Žr. taip pat J.Chlebowczyk, *Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*, p. 558.

¹⁹ M.Römeris, „Nacionalizmas ir valstybė“, *Kultūra*, 1932, nr. 6–7, p. 325.

²⁰ M.Römeris, „Lietuvos–Baltijos padėtis tarptautinėje arenoje, *Vairas*, 1934, nr. 5, p. 21.

²¹ 1933 12 23 M.Römerio laiškas A.Römeriui, LMAB F138–1218, p. 13.

²² M.R. [M.Römer], „Skutki rozdrobnienia“, *PW*, 1933 03 12, nr. 5.

rėjo būsimosios Baltijos sąjungos užuomazga²³. Lietuvos ir Latvijos sąjungos idėja, kurią jau XIX amžiaus pabaigoje propagavo Bolesławas Limanowski²⁴, M.Römeriui buvo ypač artima. 1917 metais apmąstydamas Lietuvos perspektyvas, tarp kitko jis rašė: „Jos tikroji sfera yra Baltija ir jos pakraščiai, jos istorijos bendražygės, su kuriomis gali įgyvendinti savo laisvę, – tai lietuvių–suomių ir galbūt Baltijos skandinavų tautos, o ne žemyno giluma, t. y. ne Lenkija, ne Vokietija ir net ne Baltarusija, o juo labiau Rusija“. Jis tikėjo, kad gali susikurti Baltijos valstybė, apimanti Lietuvą, Latviją ir Estiją²⁵.

Jeigu susikurtų Baltijos Sąjunga, kuri per Estiją užmegztų glaudesni ryšį su Skandinavijos bloku, o per Lenkiją – su Dunojaus pakrantės šalimis ir Balkanų regionu, M.Römerio nuomone, ji galėtų užpildyti tuštumą, kuri po Pirmojo pasaulinio karo susidarė vadinamojoje Tarpjūrio teritorijoje. Šiai teritorijai visada kildavo alternatyva: ar būti barjeru ar jungtimi tarp Rytų ir Vakarų. Nuo pat savo istorijos ištakų Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė atliko barjero funkciją ir, M.Römerio nuomone, vykdė ją ilgai ir išmintingai. „Lietuvos valdovai ir politikai, – rašė jis, – [...] naudojo labai savitą taktiką, kurios tikras meistras buvo Vytautas Didysis. Priversti kovoti dviem frontais, jie jungėsi tai su Vakaraais prieš Rytus, tai vėl su Rytais prieš Vakarus [...]. Jų politika buvo lanksti, jų taktika buvo išmintinga, jie atskirdavo Rytus nuo Vakarų ir vieniems padėdavo laimėti prieš kitus. [...] Kol Lietuva savo imperijos metodais telkė jėgas Baltijai iki pat giliausio jos užnugario apsaugoti ir viena ar kartu su Lenkija skyrė Rytus nuo Vakarų atlikdama šią savitą Baltijos geopolitinę funkciją, tol ji buvo gyva ir galinga ir tol Baltijos problema nebuvo sprendžiama Vakarų ir Rytų ekspansijos metodais“²⁶.

Nuo XVIII amžiaus pabaigos iki pat 1914 metų ta teritorija atliko tilto funkciją, ir esant tokiai situacijai negalėjo būti kalbos apie Vidurio Rytų Europos tautų nepriklausomybę. Kilus karui, „šio tilto konstrukcija įski-

²³ M.Römeris, „Lietuvos–Baltijos padėtis...“, p. 22.

²⁴ „Inflanty, Litwa, Białoruś w twórczości Bolesława Limanowskiego. Studium z dziejów kwestii narodowej“, in J.Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, p. 309–310.

²⁵ M.Römer, *Dziennik*, t. 23, p. 1.

²⁶ M.Römer, „Perspektywy narodów bałtyckich“, *PW*, 1935 08 30, nr. 17. Žr. taip pat M.Römer, „Wilno i Pomorze“. Čia reikėtų pastebėti, kad Vytautas vadovavosi dinastine politika, o ne „Baltijos apsaugos“ idėja.

lo, pradėjo irti nuo apačios, nuo Baltijos tautų pusės, veikiama naujos, o iš tikro tik atgimusios Baltijos barjero istorinės koncepcijos, kurios tikslas buvo ne agresija, o Baltijos šalių autonomijos, laisvės ir individualumo išsaugojimas, jų apgynimas nuo dviejų išorės ekspansijos bangų“. Kaip teisingai pastebėjo M.Römeris, barjero idėjos skelbėjas buvo Juzefas Pilsudskis. Tačiau, M.Römerio nuomone, Lenkijos valstybės vadovo taikytas Rytų imperializmo metodas buvo netinkamas ir gerokai pakenkė Baltijos valstybių politiniam kooperavimuisi. Bet pačią koncepciją M.Römeris laikė teisinga²⁷. „Baltijos apsaugos ir Baltijos valstybių kooperavimosi šiai apsaugai įgyvendinti idėja, – rašė jis, – yra gyva ir istoriškai bei geopolitiškai reikalinga, ir tai turi mus jungti. Tačiau svarbiausios Baltijos šalys tai gali įgyvendinti tik sukūrusios Baltijos konfederaciją, o gal net federacinę sąjungą, bet tik ne imperialistiniu metodu, o galbūt papildžius tą konstrukciją taip, kad šis vieningas Baltijos blokas susijungęs galėtų sudaryti konfederaciją ir su Lenkija, bet tik lygiateisę, o ne paremtą imperijos ir vasalo santykiais, jei Lenkija išlaikytų baltiškąją orientaciją, – tai Baltijos valstybėms galėtų būti tik naudinga ir pageidaujama“²⁸.

Visos padėties Europoje suregulavimo koncepcijos, tarp jų ir klasikinė Paneuropos koncepcija, siekė sumažinti karo pavojų, ypač sustiprėjusį ketvirtajame dešimtmetyje. Bet, kaip teisingai pastebėjo M.Römeris, jos nepajėgė visiškai išnaikinti nacionalizmo ir nuosekliai įgyvendinti tautų apsisprendimo principų. Nacionalizmas, M.Römerio manymu, ne tik iškreipė tarptautinius santykius, bet ėmė tiesiogiai kelti pavojų pačiai valstybei kaip tokiai. Tai, be kita ko, pasireiškė ir tautinių mažumų siekimu tapti tarptautinės teisės subjektais, dėl ko, jo manymu, galiausiai būtų žlugusi valstybė, o jos vietoje susikūrusios neteritorinės tautų sąjungos²⁹.

M.Römeris numatė, kad ateityje Europoje įvyks esminių pokyčių – žemynas persiformuos į vieną unitarinę valstybę, kuri susikurs susijungus neteritorinėms (personalinėms) korporaciškai suorganizuotoms tautinėms sąjungoms. Visas tautiškai neutralias teritorinei valstybei būdingas funkcijas perims teritoriškai vientisos Paneuropos valstybės valdžia, o kultūros problemas spręs konkrečios tautinės sąjungos³⁰.

²⁷ M.Römer, „Perspektywy narodów bałtyckich“

²⁸ Ten pat.

²⁹ M.Römeris, *Valstybė*, t. 2, p. 306.

³⁰ M.Römeris, „Nacionalizmas ir valstybė“, p. 327.

Siūlydamas modifikuoti klasikinę Paneuropos koncepciją, M.Römeris rėmėsi austrų socialistų argumentais. Sprendimą, kurį jie siūlė vienai valstybei, M.Römeris norėjo pritaikyti visam žemynui. Jo manymu, tik taip Europa išspręstų opią tautinių mažumų problemą ir pašalintų pagrindinių tautinių konfliktų šaltinį. Todėl vertas dėmesio M.Römerio vaidmuo populiarinant ir kūrybiškai vystant austrų socialistų idėją, juoba kad tik pastaruoju dešimtmečiu atsirado išsamesnių austrų socialdemokratų teorijos studijų³¹.

2. Tarpukario laikotarpio *Lietuvos Respublikos tautinės problemos*

Lietuvos valstybė, nors jai priklausė tik etninės lietuvių žemės, panašiai kaip ir kitos regiono šalys neišvengė tautinių problemų. Nors 1923 metų gyventojų surašymas parodė, kad tautinė Lietuvos struktūra labai vientisa³², vis dėlto, kaip tiksliai pastebėjo Marekas Waldenbergas, problema buvo „ne tik tai, ar daug žmonių priklausė tautinėms mažumoms, bet ir tai, kokios jos buvo“³³. Daugiausia narių turėjo lenkų ir žydų mažumos. Pirmieji nuo amžių sudarė aukščiausią, labiausiai išsilavinusią visuomenės sluoksnį, be to, kas ne mažiau svarbu, jie savo rankose buvo sutelkę didžiulį, nors per karą gerokai sumažėjusį, ekonominį potencialą.

Per 1919 metų Paryžiaus taikos konferenciją Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos šalys, iškilmingai pasižadėjo nepažeisti tautinių mažumų teisių. 1920 metų sausio 10 dieną laikinoji Lietuvos vyriausybė išleido vadinamąjį „Laikiną įstatymą apie Žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesniais gyventojus žydus“. Šis įstatymas turėjo tapti būsimos žydų kultūrinės autonomijos pagrindu³⁴. 1920 metų vasario mėnesį Lietuvos ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas patvirtino, kad valdžia įsipareigoja įgyvendinti tautinę autonomiją, ir pareiškė, jog „mūsų šalis bus pavyzdys visoms valstybėms, kurių sudėtyje yra įvairių tau-

³¹ M.Waldenberg, op. cit., p. 319.

³² W.Wielhorski, *Litwa etnograficzna. Przyroda, jako podstawa gospodarcza. Rozwój stosunków narodowościowych*, Wilno, 1928, p. 201.

³³ M.Waldenberg, *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa, 1992, p. 342.

³⁴ M.Römeris, *Valstybė*, t. 2, p. 279.